

П. М. ПОПОВ.

Наук. співробітник Укр. Акад. Наук.

ПАНЕГІРИК КРЩОНОВИЧА ЛАЗАРЮ БАРАНОВИЧУ — НЕВІДОМЕ ЧЕРНІГІВСЬКЕ ВИДАННЯ 80-х РОКІВ XVII В.

У другій половині XVII віку та в початку XVIII-го в Чернігові утворивсь помітний і цікавий культурний осередок. За час, коли Чернігівську єпископську катедру посідав відомий письменник, політичний діяч і меценат Лазар Баранович (в 1657—1693 рр.), цей осередок досить піднісся, так що навіть із Києвом мірявся своєю адміністративною й церковною автономією, своєю „лаврою“—Троїцько-Іллінським монастирем, своєю друкарнею, своєю (пізніше) папірнею та колегією на зразок Київської. З цього осередку вийшли або в ньому перебували такі видатні письменники й діячі старого часу, як Йоаникій Галятовський або Дмитро Туптало (Ростовський), такі майстри артистично-оздобленої книги і європейсько-вдосконаленої гравюри (на міді), як І. Щирський, Л. Тарасевич, І. Стрельбицький, М. Карновський і Н. Зубрицький. З Києва, Львова, Вільни, з західніх земель ¹⁾ стягав тоді до себе Чернігів видатні культурні сили і лишками їх іноді поділявся з Москвою. На жаль, цей своєрідний осередок, такий важливий для вивчення старої української культури в її місцевих відтінках, немаловажний і для вивчення джерел та шляхів українського впливу на Росію в т. зв. „Допетрівський“ і почасти „Петрівський“ період—досі сливе ще не досліджено.

Нам пощастило знайти один із знаків, що свідчить за минуле культурне піднесення Чернігова—панегірик латино-польською мовою, видрукуваний у Чернігові як-раз за тодішнього культурного його розквіту. Кількома сторонами цей панегірик може спинити на собі нашу увагу. Писав його Лаврентій Крщонович, маловідомий ще в нас письменник Чернігівського гуртка, оздоблював його один із найкращих українських граверів Інокентій Щирський, нарешті, вихваляє цей панегірик як-раз найцентральнішу постать тодішнього Чернігівського освіченого гуртка—Лазаря Барановича.

¹⁾ Цікаво, що Чернігів приваблював тоді до себе, між иншим, і таких людей інтернаціонального типу, як вчений Адам Зернікав, що до того часу працював у бібліотеках Оксфорда, Кембриджа, Парижа й Рима. (Филаретъ. Обзоръ русской духовной литературы. Изд. 3, СПб., 1884 р., стор. 209).

Вважаючи на те, що досі цей пам'ятник, скільки нам відомо, ще не описано, ба навіть і не зазначено в спеціальній бібліографії¹⁾, — ми подамо про нього деякі відомості передусім що-до зовнішніх його особливостей. Через брак у тому примірникові, з якого ми користалися, заголовного аркуша й безпосередніх указівок на автора, місце й час видання ми спробуємо все це з'ясувати на підставі вказівок побічних. Схарактеризуємо потім загальний зміст панегірика, його історично-літературну вартість, нарешті, ті біографічні відомості, котрі цей твір подає про Лазаря Барановича.

I.

Зовнішні особливості панегірика. Питання про місце й час його видання.

Переглядаючи в бібліотеці кол. Київської Духовної Академії примірник *Żywotów świętych* славнозвісного польського проповідника й полеміста Петра Скарги, ми звернули увагу на брошуру в тих самих палітурках оправлену вкінці, того-ж-таки формату in folio, на 27 зацілілих аркушах²⁾, латинською й польською мовами, з багатьма гравюрами в тексті.

Заголовного аркуша, як сказано, при самій брошурі немає. Але, невідомо чому, не на своєму звичайному місці, а в початку книги Скарги, підклеєно зацілілу ліву половину заголовного аркуша до панегірика. Підклеюку зроблено пізнішим синявим папером з водяним знаком „1808“ року, мабуть, тоді вже, коли геть згодом оправлювано цілу книгу. Оправа — картон у папері; спинка та наріжники жовтої шкіри. Обріз зафарбовано червоним. На передніх порожніх аркушах є записи колишнього власника книги священика села Вишніх Верещак Чигиринського повіту Івана Жаловського³⁾,

¹⁾ Вказівок на це видання ми не знайшли ні у К. Estreicher'a, в його *Bibliografii polskiej*, ні в списку латинно-польських творів українських панегіристів у М. Максимовича (*Собр. соч.* М. А. Максимовича, т. III, Київ, 1880 р. стор. 706—716), ні в списку Чернігівських видань у Філарета (*Историко-статист. описание Черниг. епархии*, кн. 2, Чернигов, 1873 р., стор. 12—16) і у акад. М. Сумцова (*Къ истории южно-русской литературы семнадцатого столѣтія. Вып. I. Лазарь Барановичъ. Харьковъ, 1885 р., стор. 30—36*). Панегірик на честь Лазаря Барановича, що його зазначає за Максимовичем акад. Сумцов на стор. 33, це зовсім инший твір, виданий певне теж у Чернігові „отъ товариства куншту типографскаго“.

²⁾ У брошурі повинно-б бути більше аркушів, бо бракує, мабуть, одного чи двох у початку і одного (передостаннього) — в тексті.

³⁾ О. Жаловський лишив на книзі кілька своїх записів переважно з року 1859. При одній з них є й біографічні відомості: „1835 род., 1859 рукоп. во Священника“. На одному з передніх порожніх аркушів тією-ж-таки рукою Жаловського вписано характерний семінарський вірш, мабуть, за епохи польського повстання 60-х років XIX ст.:

Nobiles poloni
Equites boni
Gens bellicosa,

Отвѣтъ Семинариста Под.
Ты поляку
Цлуй в с...

який і передав цю книгу в 1893 році до Церковно-Археологічного Музея при Київській Духовній Академії. Переховується вона тепер у бібліотеці кол. Київської Духовної Академії під знаком: „Муз. В. 441“. До „Систематического Каталога книгъ библиотеки Киевской Духовной Академіи“ А. С. Криловського зазначена брошура не потрапила, а тому, мабуть, і лишалася так довго по-за увагою дослідників.

Саму брошуру друкують на жовтавому папері з водяними знаками: фігляр з 7 бубонцями і дві людські постаті, чоловіча й жіноча, з написом: „Al mode parier“, — обидва характерні для другої половини XVII в. ¹⁾

Нумерації по аркушах або сторінках брошура не має. Є тільки сигнатура зшитків унизу, що провадиться різними літерами й знаками, а саме, на аркушах з попередніми статтями:][(арк. 1), [r] (арк. 2), без сигнатури (арк. 3), ?? (арк. 4). Основний текст панегирика має таку сигнатуру: А (арк. 5), All (арк. 6), В (арк. 7). Вll (арк. 8) і т. д., але з літери G трохи змінюється спосіб зазначення: G, Gg, H, Hh і т. д. ²⁾. У кожному зшиткові по 2 аркуші. Всього, як сказано, в брошурі наявних 27 аркушів in folio, а мало-б бути з відсутніми — 29 або 30.

В сторінках з нормальним (суцільним) набором — по 36 рядків. Набір кожної сторінки має розмір: 15 × 26 сант., рахуючи з рамкою, що складається з тонкої лінійки, а з зовнішнього боку — з двох лінійок, серед яких уставляються цитати. Є переноси. Колон-титулів немає. Всю брошуру друкують чорною фарбою, без цинобри.

Основний шрифт у друкованій курсивній, буйній (3-міліметровий), той самий, що його можна бачити в заголовних сторінках або епіграфах на виданих у Новгороді-Сіверському книгах самого

Sed otiosa.	Русина и грека!
Jak świat światem	Гляди жь себе!
Nie będzie rusin polakowi bratem.	Буде з тебе!
Ty, polaku,	Стій, свине, зь далека!
Stój w szyszaku	Була, була Польша, та стала Украина,
Z orężem do boju!	Не одбуде сынъ за батька, а батько за сына!
Ty rusine,	
Sk... synie	Сова сову плодить,
Z widłami — do gnoju.	Мечта мечту родить.

Цікаво, що вираз, який, мабуть, передає старе прислів'я:

Nie będzie, iako świat światem,
Rusin polakowi bratem—

єсть у Лазаря Барановича в його *Lutni Apollinowej*, КП. Лавра, 1671 р., арк. 427.

¹⁾ І. Каманін і О. Вітвіцька. „Водяні знаки на папері укр. документів XVI і XVII вв. Київ, 1923, стор. 129—130, №№ 1212 і 1214.

²⁾ За браком друкованої нумерації, будемо зазначати, покликаючись на ті або інші місця в панегирику, — своєю нумерацією зацілілих аркушів звичайними т. зв. арабськими цифрами.

Барановича, напр., у його *Nowa Miara starey wiary*¹⁾, або Йоаникія Галятовського: *Skarb pochwały* 1676 р.²⁾, *Stary Kosciół Zachodni* 1678 р.³⁾ і в інших латино-польських виданнях. Готичного друку не вжито зовсім.

Літерні начерки точно збігаються в зазначених виданнях — і в нашому. Збігаються також і оздоби, як складені з т. зв. „друкарських елементів“ (див. арк.: 1, 3, 6 зв., 12 зв., 22 зв., 27 зв.), так і різані на дереві. З останніх маємо на увазі дві кінцівки, одну з образом Нерукотворного Спаса (розмір: шир. 5,5 с., вис. 4,5 с.) і другу простішу, з самого орнаменту (4,2 × 3). Обидві кінцівки по кілька разів пвтворено в панегірику на арк.: 2 зв., 8 зв., 10 зв., 18 зв. і 24 зв. Ці-ж самі кінцівки можна бачити в вищезазначених та в інших Новгород-Сіверських виданнях (з слов'янських — напр., у книжці: Чуда пресв. и преблагосл. Дѣвы Маріи. Новг.-Сів., 1677 р., арк.: ост. ненум. зв. і 4), а також у раніших Чернігівських друках, напр., у Тріюді Цвітній, виданій у Чернігові 1685 року, арк. ост. ненум., 18 зв. і 434 зв.

Повний збіг літерних начерків, оздоб друкарських та дрібних оздоб гравюрних — сам уже без ніякого сумніву вказує на Новгород-Сіверський або Чернігів, як на місце, де видано цей панегірик. Але-ж до такого висновку приводить нас і весь дальший огляд зовнішніх і внутрішніх особливостей цього видання.

Найвидатніша прикмета в зовнішньому вигляді видання, що його розглядаємо, це — майстерні гравюри на міді вдосконаленою поглибленою технікою: тоді на Україні це була рідка новина, що вперше починала тільки входити до книжного вжитку, спочатку переважно по виданнях парадних, підносних, на зразок, напр., нашого.

Ми вже мали нагоду зазначити, що від заголовка до цього панегірика лишивсь тільки фрагмент — ліва його половина. Оскільки можна гадати на підставі зацілілої частини, вся заголовна сторінка скрізь була гравірована на міді. Щасливо зацілів і підпис майстра: „Joānes Szczyr(scki)“. Це — Іван, у чернецтві Інокентій Щирський, видатний український гравер, що один із перших на Україні почав працювати новою манерою і що потім різав гравюри на міді і для Москви. В той час як-раз він перебував у Чернігові⁴⁾.

На зацілілій частині заголовного аркуша видно: херувима вгорі, що несе в повітрі, мабуть, якийсь напис (який саме — невидно), нижче — три алегоричні жіночі постаті на повен зріст, з написами над кожною: *Pietas, Religio, Virtus*. Під ними внизу архірейська мітра з патерицею

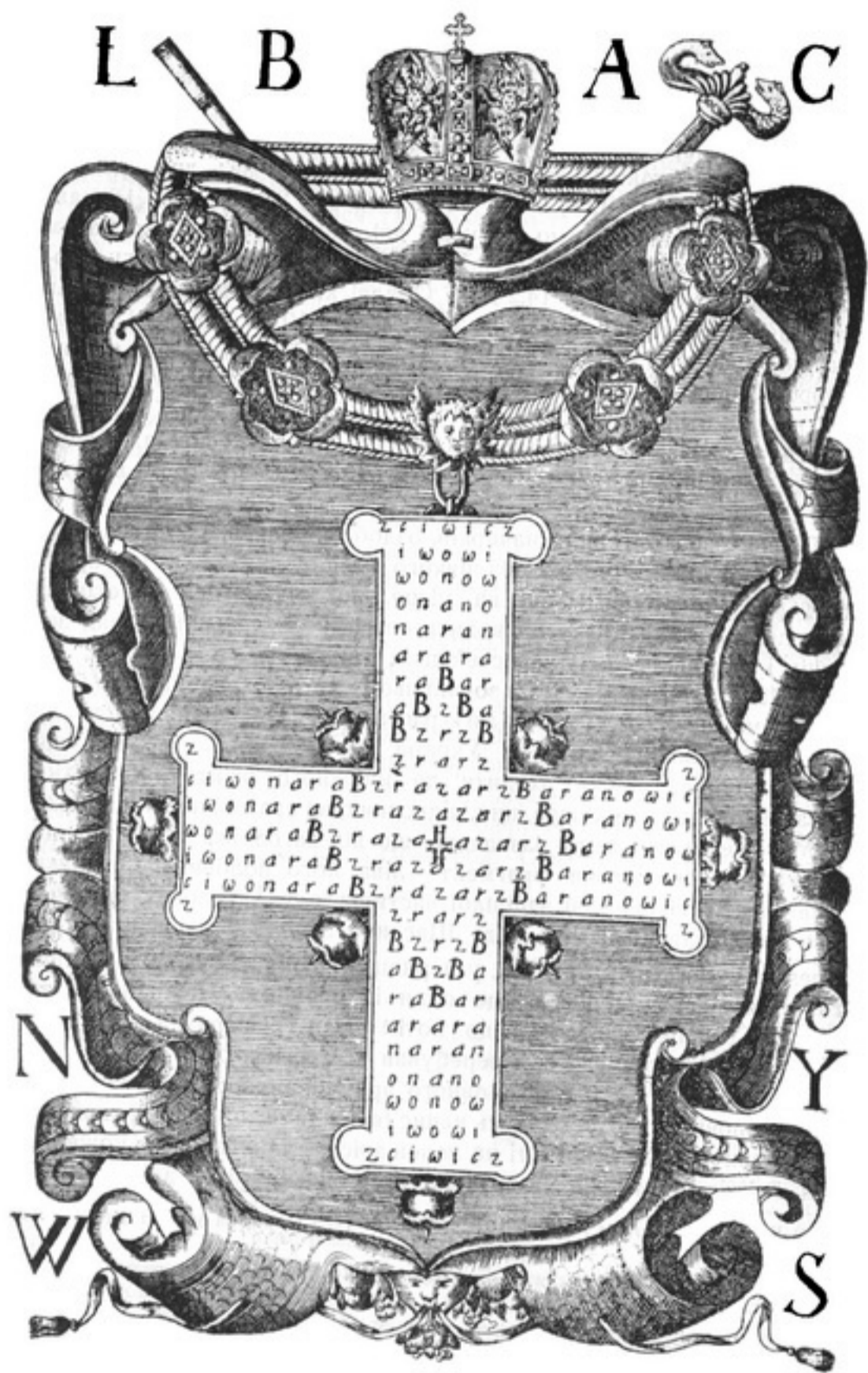
¹⁾ В заголовку *Nowey Miary* див. рядки 4—5 і 7—9 згори; на звороті заголовка — рядок 1-й і т. д.

²⁾ В заголовку *Skarbu pochwały* див. рядки 3, 5—7: на стор. 6 — рядки 2—3, 6; на стор. 7 — рядки 8—9, 11—13 і т. д.

³⁾ В заголовку *Starego Kosciola* див. рядки 8—10, 12—15; на зв. загол. арк. весь епіграф: *Wszelki grzech...* і т. далі.

⁴⁾ Біографічний екскурс про І. Щирського з списком невідомих досі його творів подали ми в нашій праці: „Матеріали до словника укр. граверів“. Київ, 1926 р., стор. 128—138.

Мал. 1. Герб Барановичів (робота І. Ширського) в початку панегірика.

і капелюх на зразок кардинальського. Тут-таки й ліва заціліла частина самого заголовка (теж гравірованого):

Rediui...	
Illustrissimus	
LAZARUS	
Archiepiscopus	
à Senatu Su...	
eiusdem Sanctissimis	
obsequentiss...	

Порівнявши цей фрагмент з частковим заголовком одного з розділів панегірика на арк. 7, ми початок загального заголовку до всього панегірика можемо реконструювати приблизно так:

*Redivivus Phoenix, Illustrissimus ac Reverendissimus Lazarus Baranowicz, Archiepiscopus Czernihoviensis, Nowogradensis... etc*¹⁾.

У самому тексті є ще 7 гравюр на міді (арк. 1 зв., 5, 9, 13, 17, 21 і 25), що дуже прикрашують це видання. Майстер їх не підписав, але, як ми вже виявили в наших „Матеріялах до словника українських граверів“ на підставі порівняльної аналізи, усі вони належать тому-ж-таки майстрові — І. Щирському. Хоча в допіро згаданій нашій праці ми подали й опис цих самих гравюр, але, оскільки це потрібно, згадаємо й тут за них коротенько.

Перша з цих гравюр — найбільша. Вона забирає цілу сторінку (15 шир. × 24 вис.) і являє собою герб Лазаря Барановича — „наперсний“ хрест на ланцюгу, де вміщено т. зв. „лабіринт“ із літер, підбраних так, що з центру можна на всі боки читати: „Lazarz Baranowicz“. Кругом герба літери: L. B. A. C. N. Y. W. S, себ-то: „Lazarz Baranowicz, Archiepiscop Czernihowski, Nowogradka-Siewierskiego y Wszystkiego Siewlerza“ (див. на мал. 1, в зменшеному розмірі).

Решта гравюр являє собою алегоричні малюнки на честь Лазаря Барановича з виображенням птиці-фенікса в різних положеннях і станах відповідно до змісту різних розділів панегірика, що їх вони ілюструють. Вони скористовані як заставки. В оригіналі вони містяться на арк. 5, 9, 13, 17, 21 і 25. Завбільшки вони прибл. по 15 сант. шир. × 12 вис. Четверо з цих гравюр-заставок, що містяться в оригіналі на арк. 5, 13, 21 і 25, подаємо на малюнках 2—5 в зменшеному розмірі.

Як показують давні й нові досліді над стародруками²⁾, один із найкоротших і найпевніших способів виявити, де й коли видано друки непідписані, фальшиво підписані або дефектні, це є аналіза гравюр, що без них не перебувалася, як відомо, сливе жадна давня українська друкована книга. Історія книги та історія гравюри тут

¹⁾ Не плутати з іншим подібним заголовком твору Якова Суші, Холмського уніятського єпископа: *Phoenix tertiato redivivus, s. imago longe vetustissima Virginis Matris Chelmensis. Zamosci, 1634, in 4°* (див. в 6-ці кол. Київ. Університету).

²⁾ Маємо на увазі переважно праці С. Голубева і С. Маслова.

Edm apervero Sepulchra Vestra & eduxero Vos de tumulis vestris popule
meus, & dederō Spiritum meum in vobis & Vixeritis, & quiescere vos
faciam super humum vestram. Ezech: 37. 12.

**QVI CREDIT IN ME ETIAMSI
MORTVVS FVERIT, VIVET.**

Ioan: 11. 25.

Nieziwsze Smutna Atropos kupressy
Szczepi: skąd słyszeć lamentalne Lesy
Nie.zawsze byne drzewa y zielone
Z Korzenia w popioł rzucá obalone.
Byw. że moca zgruntu wychyliwszy,
Y gwałtem serca troche nadrażiwszy,
Lávry zielone sławy wieczney szczepi,
Y niśmiertelnyia wigorem krzepi:
Ze gdy ostatni spadnie kwiát i ywotá,
A w nim kwitnelá niezwiędniatá cnotá,

A

Owoc

Мал. 2. Ціла сторінка з панегірика з гравюрою І. Ширського і частиною тексту.

найтісніше між собою звязані. Вже самі дрібні гравюри на дереві (кїицївки), вжиті в цікавому нам панегірикові, доводять, що видано його в одній з двох друкарень Чернігівщини. Отже вищезгадані гравюри на міді І. Щирського допомагають нам іще точніше встановити час і місце цього видання.

Щирський, що різав ці гравюри, як пощастило нам установити¹⁾, в 1682 році працював ще в Вильні. Над цим виданням у Чернігові він міг працювати тільки після 1682 року, але не пізніше від 1685 року, бо в цьому панегірику присвяту передмову Лазареві Барановичеві підписав Лаврентій Крщонович, ще як архідиякон Чернігівської катедри (див. далі). Трохи пізніше, в 1685 році, передмову до Тріоди Цвітної Чернігівського друку той самий Крщонович підписав вже як „Игуменъ Монастыря Свято-Троецъского Илинского“ (арк. 5 нен.). Як каже дослідник історії Чернігівських монастирів архієп. Філарет, Лаврентій Крщонович став ігуменом Троїцько-Іллінського монастиря в році 1684-му²⁾.

Коли час видання панегірика отже фіксується поміж роками 1682 і 1684, то це допомагає нам точніше вказати й на місце цього видання, а саме, тільки на Чернігів і ніяк не на Новгород-Сіверський. Відомо, що в році 1679-му Лазар Баранович остаточно переніс свою друкарню з Новгорода-Сіверського до Чернігова³⁾. Отож виходить, що наш панегірик це один із перших друків власне Чернігівських⁴⁾.

Щоб закінчити мову про зовнішні особливості цього цікавого видання, нам лишається тільки зазначити, що з власне друкарського технічного боку воно не позбавлено хиб: друк нерідко брудний, нерівний, чимало друкарських помилок, на помилково видрукуваних місцях іноді поналіплювано клаптики паперу з виправками і т. под. Все це — ще один зайвий довід на те, що тут маємо справу таки з друком Чернігівським. Тоді технічна частина цієї друкарні не тільки не досягала високого рівня, що на ньому стояла тодішня друкарня Київо-Печерська, ба як-раз була підупала через невдалого свого керівника Семена Ялинського. Десь коло року 1684 або 1685⁵⁾ Лазар Баранович, нарешті, звільнив цього несправного друкаря і закликав на його місце з Вильни якогось „ремесника Лукаша“, який і почав підносити Чернігівську друкарню. Щоб дати хоча приблизне уявлення про це видання з боку власне друкарського, на одному з знімків (2-му) подаємо цілу (5) сторінку з частиною друкованого тексту.

¹⁾ Матеріали до словника укр. гравєрів, стор. 132.

²⁾ Філаретъ. Историко-статистическое описаніе Черниговской епархіи, книга 2, Черниговъ, 1873 р., стор. 108, прим. 5.

³⁾ Проф. І. І. Огієнко. Історія укр. друкарства, т. I, Львів, 1925, стор. 324 і 328.

⁴⁾ Іб. стор. 329: „Першими друками, що вийшли в Чернигові, були, здається, Буквар та Псалтир 1680 р.“

⁵⁾ Іб., стор. 329 — 330.

Мал. 3. Заставка на стор. 13 панегірика.

II.

Зміст панегірика. Питання про його автора.

Розгляньмо зміст панегірика¹⁾.

Склад його попередніх частин, що вміщені перед основним текстом, такий:

— Аркуш 1. Посередині сторінки, між двма бордюрами з так званих „друкарських елементів“, стоїть невеликий епіграф латинською мовою з покликуванням: „Ecclī: 15, v. 5“ (в книзі Екклезіяст відповідного місця за цією цитатою ми не знайшли).

— арк. 1 зв. Гравюра: герб Л. Барановича, що про нього вже попереду згадано і що його подаємо на малюнку 1.

— арк. 2—2 зв. Вірші на цей герб Л. Барановича (хрест з ланцюгом) польською мовою. Головна тема цих віршів — похвала хрестові й Лазареві, що його носить, узявши його за емблему свого життя й діяльності.

— арк. 3. Ad lectorem — передмова до читача латинською мовою. В ній автор, удаючись до читача від своєї особи, рекомендує йому свій твір не як великий словами, не як відзначений мітологічною вченістю або пікантними дотепами, а як найпростіше, не підфарбо-

¹⁾ Переказ змісту тут, як і по інших місцях, вільний і скорочений.

ване фальшивими парадоксами слово вдячності від клієнта до свого добродійця й мецената. З автора, як він признається, — не оратор, і тому йому лишається єдине — свої почуття висловити перед цілим світом вдячною рукою хоча й німим пером. Передмова ця показує, що свій твір автор призначав для читання не одному тільки патроніві, а й широкому колу читачів.

— арк. 3 зв. — 4 зв. Далі безпосередньо йде друга передмова, адресована вже до самого Лазаря Барановича, де автор виявляє намір прославити все зібрання добродійств патронівих („*tuarum virtutum senatus amplissimus*“...), персоніфікованих у вигляді шістьох жіночих образів — алегорій, а саме: *Virtus, Sapientia, Religio, Pietas, Vigilantia* і *Benevolentia*. Цей намір авторів влучно виявляє нам, що за жіночі фігури виобразив Щирський на заголовному аркуші, що за „сенат“ згадано там у фрагменті заголовка, нарешті, чому саме шість розділів має весь цей панегірик.

У присвятній передмові Лазареві Барановичеві, автор, що й тут також називає себе вдячним „клієнтом“ Барановича, відкриває й своє ім'я, підписавшись повністю вкінці: ... *humillimum Illustrissimae ac Reuerendissimae Paternitatis vestrae mecaenatis mei colendissimi clientem Laurentium Krzczonowicz Archidiaconum* (арк. 4 зв.).

Після двох передмов автор починає основну частину панегірика, що має шість розділів, відповідно до шістьох добродійств — алегорій Барановича. Ці розділи більш-менш послідовно відповідають різним фазам життя Барановичевого від його молодих років і до повного розквіту його діяльності й слави.

Розділи один від одного одмежовуються, як сказано, гравюрами Щирського, точно відповідними до їх змісту, а в своїх межах складаються кожен із двох великих віршів характеру окремих панегіричних од. Перша з цих од обов'язково польською мовою, друга — латинською. Таким чином основна частина панегірика має шість розділів і дванацять окремих віршів-од, причому з останніх: шість — польською мовою і шість — латинською. Кожен перший (польський) вірш починається звичайно текстом, переважно з того місця евангелії від Івана, де оповідається про Лазарево воскресіння, а кожен другий (латинський) вірш має також окремий заголовок.

Розділ I. — Арк. 5—6 зв. На чолі замість заголовка текст: *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet. Ioan. 11, v. 20* (помилкою замість 25).

Початок віршу: *Wieziwsze Smutna Atropos kupressy
Szczepi: skąd slyszec̄ lamentalne Lessy...*

Арк. 7—8 зв. Заголовок латинського віршу: *Redivivus Phoenix Illustrissimus ac Reverendissimus Pater Lazarus Baranowicz, Archiepiscopus Czernihoviensis, Novogradensis etc. verus Nomine et Omine Lazarus.*

Початок: Absterge Cimerios antiquior Massilia pulveres,
Et tuum redivivum Phoenicem...

Перший розділ, що відповідає алегорії під назвою *Virtus*, автор присвятив мові про походження Л. Барановича. Він починає з того, що висловлює загально-філософську ідею про тісні взаємини між життям і смертю. Ідею цю він ілюструє кількома прикладами: гілочка, що її смерть (*Smutna Atropos*) прищеплює до старого дерева і що згодом дає ще кращий плід (арк. 5), курки (*kokosza*), що гріє яйця (арк. 5 зв.)¹⁾, фенікса, що старіючи спалює себе на огні і таким чином оновлюється (арк. 6), нарешті, зерна, що, згнивши в землі, встає з пожитком (арк. 6). Усі згадані в тексті символи відбилися й на гравюрі Щирського до цього розділу (див. мал. 2).

Цю загальну ідею автор прикладає і до Лазаря Барановича, що, як фенікс, повстав ніби з особи євангельського мерця Лазаря, потім єпископа в Масилії (*Massilia*). Фенікс-Лазар оновився з пожитком, бо з єпископа Лазаря, друга Христова, повстав архієпископ Лазар Баранович. Заспокоївши себе на такій дивовижній генеалогії свого героя, панегірист переходить до дальшого викладу.

Розділ II. — Арк. 9—10 зв. *Lazarus amicus noster dormit. Ioan 11, v. 11.*

Початок: Komuż tak dano być szczęśliwym w świecie?
Żeby z siwego, co raz był zaś dziecią...

Арк. 11—12 зв. *Sol ex oriens Illustrissimus... Lazarus Baranowicz Archiepiscopus... Suum Natalem Progenerat diem.*

Поч. Quamdiu in utero,
Tandiu nascituri,...

Цей розділ з тих шістьох алегорій, що відзначені в початку, відповідає по черзі й змістові другій — *Sapientia*²⁾. Справді, головний зміст цього розділу — молоді навчальні роки Барановича, коли він працював над засвоєнням шкільної мудрости.

Цінні, хоча й нужденні біографічні відомості, що в звязку з цим тут подаються (як і інші, що їх у цьому панеґірику помітимо) сговоримо далі, на своєму місці.

Розділ III. — Арк. 13—14 зв.: *Quaecunque poposceris a deo, dabit tibi Deus.*

Поч. Toć to iest nauka prawa,
Wiedzieć iako kwitnie sława,...

Арк. 15—16 зв. *In meridie archiepiscopatus Czernihovi: Novogrodecensis, Totiusque Seueriae Exoritur gloriosissime.*

¹⁾ „Кокосш“ (*kokosz*) — між иншим, один із найулюбленіших образів-алегорій самого Барановича в його власних творах. Пор. ак. В. М. Перетц. *Księga Śmierci* архієп. Лазаря Барановича. — „Кіевская Старина“, 1898 р., т. 62, стор. 229.

²⁾ Цьому змістові цілком відповідає й гравюра, на якій виображено хлопця, що тримає в руці фенікса. В рамці: сова, як символ мудрости, світильник, книжки, то-що.

Початок: Non ne infantes nascimur?
Ad superiorem grandaevitatis momento
Crescimus aetatem.

Третій розділ присвячено, так-би мовити, „півдню“ („in meridie“) життя Барановичевого, який автор ставить під знаком: „Religio“ (пор. передмову).

Як Фенікс, що летить угору, а Христос вінчає його мітрою (див. на гравюрі Щирського, знімок у початку цього розділу), так і Баранович досягає в житті все вищих і вищих ступенів: ректорства в Київській Академії і нарешті єпископства, коли його увінчано мітрою. Далі, мабуть, у звязку з натяком на колишнє перебування Барановича в уніятстві (див. нижче), цей розділ містить у собі невеликий, але різкенький полемічний екскурс проти католиків і уніятів, що вчать про першенство римського папи, як намісника Христового на землі (арк. 14—14 зв.). З інших цікавих місць у цьому розділі зазначимо, між иншим, що автор прізвище свого патрона „Баранович“ намагається виводити від Baranka Bożego — Христа. Мову про це, а одночасно і весь розділ цей автор кінчає таким рішучим висловом:

Baranowicz się mianujesz,
Po Bóránku następuiesz,
Niech kto do Rzymu umyká,
A my ćie za namiéstniká
Po Bóránku słusznie mamy,
Za Pasterza swego znamy (арк. 14 зв.).

Розділ IV.—Арк. 17—18 зв. Surge et tritura filia Sion etc.

Поч. Na coś Bellono pałasz przypasála?
Na coś się zbroią stalistą odziała?

Арк. 19—20 зв. Pietate pacem adfert de coelis.

Поч. Si armis solummodo bellatur?
Rabidi impetus,
Non trophaea geruntur.

Цей розділ присвячено четвертому з добродінь Барановича, яке автор називає в передмові pietas. Розділ починається з опису того „кривавого потопу“, який затопляє людство підчас численних воєн та заколотів. Вдаючись до Бельони, автор докірливо промовляє їй:

Iak wiele Krolestw, iak prowincyi wiele,
Iuż zdáwna grzebiesz w nieznaczym popiele.
Przećie pokoia ieszcześ nie wygrała,
Luboś krew ludzką rzekami iuż lála.
Gdyby te miasta z wiekow spustoszone,
Na pokoy bez krwie byly zamienione,
Pewnie by wieki iuż złocone byly,
Złote by dzewa owocy rodzily (арк. 17—17 зв.).

Але ось з'явивсь Баранович і без крові здсбув спокій. Подібно до голуба, що оливною галузкою провістив кінець водного потопу,

Мал. 4. Заставка на стор. 21 панегірика.

і фенікс-Баранович, що зійшов з неба, провістив кінець „кривавого потопу“ та початок спокійної бадьорої праці (пор. ідилію спокійної і веселої праці на полі, яку виобразив І. Щирський на гравюрі до цього розділу)¹⁾.

Розділ V. — Арк. 21—22 зв. *Clamavit: Lazare, veni foras, et statim prodiit. Ioan: 11, v. 43.*

Початок: *Czulość a pracą te są w ledney sforze,
Zaprząwszy cnotę iądą w swym humorze.*

Арк. 23—24 зв. *Vigilat Zelantissime pro tutanda orthodoxa ecclesia.*

Поч.   *Dicite virtutes
Opusne oculus oculo?*

Vigilantia, пильність, невисипучість, невідступна праця Барановичева коло церкви й своєї пастви — загальна тема цього розділу. Подібно до казкового журавля, що тримає в нозі камінь для захисту,

¹⁾ Далеко не всі панегірики того часу відносяться так негативно до меча, „кривавого потопу“ й войовитої Бельони. Автор панегірика 1695 р. (здається, теж Чернігівського) на пошану Б. П. Шеремети: *Slawa heroicznuch dzieł* — Петро Терлецький зовсім іншої про це думки: „хай хто хоче вихваляє золотий вік Сатурна, я-ж, каже він, значно вище ціну вік залізний, кований з твердої криці... Вихваляй, коли хочеш, спокій, я-ж, коли

так само і фенікс-Лазар завжди тримає в себе хреста, щоб захищати ним своє стадо (пор. гравюру на мал. 4). Далі оповідається, як Баранович захищає свою паству від еретиків „мечем“ і „трубами“ (натяк на його літературні твори), як він будує храми або відбудовує ті, що їх ще Батий був колись поруйнував, і т. под.

Розділ VI. — Арк. 25—26 зв. *Quia hic homo multa signa facit. Ioan. 11, v. 47.*

Початок: Niech komu plużą ląta Saturnowa,
Nam złotem plyną Baranowiczowe.

Цей вірш у примірникові 6-ки Київ. Дух. Ак. має тільки першу частину.

Арк. 27 (відсутній)—28. Латинський вірш, що від нього в примірнику Київ. Дух. Академії заховався тільки кінець.

Benevolentia—ще одно шосте й останнє добродійство Лазаря Барановича, що його автор вихваляє в своєму панегірику. Цей останній свій розділ він починає з того, що „золотий вік“ Барановичів ставить вище за золотий вік Сатурна. Первісний комунізм перших часів авторові аж ніяк не подобається. Від ласк багатих патронів і земних меценатів (*maecenaty ziemscy*) він чекає більше користі, ніж від „*rowney jedności*“ і „*rowney własności*“. Автор не може собі уявити, щоб не було ніякого панства й гонору, розподілу людей на гідних і негідних, вищих і нижчих, на тих, хто панує й дарує, і тих, хто приймає й шанує.

Через те, що ця своєрідна теорія й критика ідей первісного комунізму в устах Чернігівського панегіриста к. XVII в. дуже цікава, ми наводимо це місце повніше:

Niech wyrzekają po swej szczęśliwości,
Że wszyscy chcieli żyć w rowney jedności.
Lutnio tym czasem, przed Lazarza thronem,
Spieway swym tonem.
Niech im daktyle, y żołądź ćierpliwy,
W pokarmie chlebem, w napoju zdroy żywy;
Skąd sobie złoty wiek być rozumieli;
Lub nic nie mieli.
Na pospolitych folwarkach mieszkali,
Ni swego dobra, ni cudzego znali,
Żadney nie było w nich dobroczynności
W rowney własności.

положу на вагу криваві бурі войовнтої Бельоні, бачу значно більшу ціну бою, ніж спокою:

Chwal kto chcesz pokoy; ia zaś krwawe fale
Bitney Bellony gdy kładnę na szale;
Daleko większy widzę walor boju,
Niżeli pokoju etc.

(А. М. Селищевъ. „Слава Б. П. Шереметь“. Рус. Библиофиль, 1915, V, стор. 94).

Żadnego Państwa, ni żadney usługi,
 Ani honoru, nie chodz'ity plugi;
 Wszyscy mieszkali nie iako Panowie,
     Lecz Satyrowie.
 Niemasz mnieyszego, nie masz y godnego,
 Przeto y cnoty niemasz v żadnego.
 Nie masz ni nad kim iak zażyć litości,
     Z świętey miłości.
 Skaly pokoiem, y gęstwa z'ielona;
 Niec' im te szczęście, niech im szczęści Bona,
 Nam nieba insze dały szczęśliwości
     Z swey życzliwości.
 Obfite łaski z nieba nam spływają,
 Lecz Maecenaty ziemscy ie rozdaią
 Godnemu wyżey każą postępować,
     Innym szanować (арк. 25—25 зв.).

Хто-ж був автор цілого цього твору?

Присвятну передмову, як ми попередю зазначили, підписав архідиякон Чернігівської катедри Лаврентій Крщонович. Отже ми вважаємо, що Крщонович — автор не тільки присвяти, але й цілого панегирика. Для цього твердження ми маємо такі підстави:

1) підписана передмова, як присвятна, це є, так-би мовити, адреса для цілого панегирика. З ним вона безпосередньо звязана й змістом, будучи для нього певною мірою за план або за загальний показчик. Таким чином, кому належить ця відповідальна передмова, тому й цілий твір; 2) сам панегирик виявляє в його авторові особу персонально близьку до Барановича, самовидця його життя й праці (арк. 22 зв.), а таким справді й був архідиякон, згодом ігумен і архімандрит Чернігівський Лаврентій Крщонович, виконавець найулюбленіших намірів Барановичевих: книжного видавництва та збудування на новому місці Троїцького монастиря; нарешті 3) автор, підписавшись у передмові „клієнтом“ Барановича, прикладає до себе це саме назвище і по інших кількох місцях панегирика.

Перед тим Крщонович вже щось близько десятих років працював був біля Лазаря Барановича. Це видно з признання, яке він зробив у листі до гетьмана Мазепи в 1696 р. з приводу своєї кандидатури на пост архієпископа Чернігівського: „служилемъ вѣрне болшъ уже двадцати лѣтъ архіереємъ тутейшимъ, и о ласку ихъ старалемся и постригшися в той же архієпископской катедрѣ, прислугуючися и Ихъ Царскому Пресвѣтлomu Величеству, почавши отъ вѣчно достойной памяти Царя Алексѣя Михайловича“¹⁾. Отож Крщонович почав свою кар'єру біля Барановича ще перед 1676 роком (роком смерти царя Олексія Мих.). В тому-ж листі до Мазепи, взагалі, цінному для біографії Крщоновича, він далі го-

¹⁾ Лѣтопись событій въ югозападной Россіи в XVII вѣкѣ. Составилъ Самоняъ Величко, Томъ III. Кіевъ, 1855, стор. 418.

ворить про себе так: „а любо въ школахъ не училиемъ, моглемъ бы учить, и хотѣлемъ, кгда би мене архіерей Чернѣговскій силою не примусиль зъ послушанія до своего дѣла, що такъ разумѣю стоить за школьное ученіе“¹⁾. Крщонович, віком, очевидно, значно молодший за Барановича, всього десятьма роками пережив його. Він помер у сані архімандрита Чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря в 1704 р.²⁾

Авторство Крщоновича для цілого цього панегірика тим правдоподібноше, що сам він у тому-таки листі своєму до гетьмана Мазепи ставить собі в особливу заслугу свою діяльність панегіричного типу. „Не воспоминаю я тут, пише Крщонович Мазепі, конклюдій и афікцій, тутъ предъ тимъ въ Малой Россіи нѣгди не бывалихъ, а теперъ многимъ особамъ, почавши отъ самага монархи, такъ зъ Коллегіума Кіевского, яко изъ Чернѣгова зъ завистію Римлянѡвъ дедикованныхъ; що все пошло за власнимъ моимъ тщаніемъ и початкомъ“³⁾. Отож у нашому панегірикові ми вбачаємо один з згодом утрачених проявів панегіричної праці Крщоновичевої.

Крщонович безперечно сильно перебільшив ініціативне значіння своєї подібної діяльності⁴⁾, але що йому справді не бракувало літературного хисту в панегіричному жанрі та й узагалі, — про це ми можемо довідатися з деяких вже безумовно належних йому творів, як, наприклад, барвіста, подекуди навіть не без худож-

¹⁾ Там-таки, стор. 418. Пор. Филаретъ, Историко-статист. описаніе Черниг. епархіи кн. 2, Черниговъ, 1873 р., стор. 97.

²⁾ Филаретъ, op. cit., 97. Біографію Лаврентія Крщоновича ще не з'ясовано. Ті поодинокі сторінки або, точніше рядки, що їх присвячено в літературі Крщоновичу, дають підставу вважати його за письменника маловідомого. Филарет в „Обзоръ русской дух. литературы“ (вид. 3. Спб., 1884 р.) зовсім не дав йому місця, а в „Историко-статист. описаніи Черниг. епархіи“ (кн. 2, стор. 108 — 109, прим. 5) вважає його тільки за „мѣстнаго дѣятеля“, та й то з таким обмеженням: „значение этого игумена въ дѣлѣ просвѣщенія мѣстнаго края при Лазарѣ Барановичѣ было, дѣйствительно, издательское, а не сочинительское“ (109). Такий висновок міг з'явитися, безумовно, в результаті того тільки, що літературну спадщину цього письменника не було з'ясовано. За останнє промовляють нововиявлені тепер друковані твори Крщоновича, а саме, крім цього панегірика, ще підручник реторики *Iliaſ oratoria*, виданий у Чернігові 1698 р., що про нього публікує в цьому-ж-таки збірникові С. І. Маслов. Про Л. Крщоновича дуже незначні й здебільшого неправдиві відомості подають: м. Евгеній („Словнарь истор. о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина, т. II, 1827 р., стор. 5) і П. М. Строевъ (Библиологическій словарь и черновые къ нему матеріалы. Спб. 1882 р., 184 — 185).

³⁾ Лѣтопись Величка, т. III, стор. 418.

⁴⁾ Взагалі на Україні панегіричні праці писано ще з кінця XVI в. В Київській колегії латинсько-польські панегірики відомі ще з часів Петра Могилы (з 30-х років XVII ст.). Див. про це далі. Що-ж до Чернігова, то Крщонович мав-би був рашію хвалитися тут своєю ініціативою, як-би не мав ділити її з своїм патроном Барановичем.

нього почуття писана його панегірична передмова, заадресована тому-таки Лазареві Барановичеві в Тріоді Цвітній Чернігівського друку 1685 року ¹⁾.

III.

Панегірик Крщоновича, як пам'ятник літературний.

Наш пам'ятник взагалі не позбавлений літературної вартости. В викладі трапляються місця жваві й образні. Чимало, правда, єсть і шаблонних або силуваних місць, які нашому сучасному літературному почуттю зрозуміти важко. Вражінню від панегірика, взагалі, сприяє те, що автор, хоча й далеко не байдужий до кар'єри й вигід (як це видно з вищезгаданого листа його до Мазепи), — все-ж ніби-то широко захоплений був близькою до нього особою Барановича і вдячний був йому за його щедроти.

З формального погляду, як твір літературний, наш панегірик відбив на собі особливості цілого жанру, тепер такого далекого нам, але свого часу типового й живучого в соціальних умовах тодішньої шляхетської Польщі і в зв'язаних з нею відповідних колах України.

Панегіризм, що був поширений в XVII і першій половині XVIII в. пр. всій Європі, надто помітно розвинувсь тоді в Польщі. Цьому багато сприяли єзуїти, що пильно культивували його в своїй дипломатичній і шкільній практиці ²⁾. На Україні панегірична література, як відомо, помічається вже з кінця XVI в. ³⁾. Коли в другій чверті XVII в.

¹⁾ Цікаву передмову цю видав А. Страдомський в Журн. Мин. Нар. Просв. 1852 р., за серпень, стор. 75—77 в статті „Лазарь Барановичъ“, але, на жаль, він допустився багатьох неточностей у передачі мови й правопису оригінала, до того-ж попроминав їм саме найцікавіші місця, прим., похвалу книгам і порівняння їх з квітками „...книги бо ꙗк цвѣты, не малѣ шѣ ѡббѣю ѡмѣт подобіе. Подо ны сѣт книги цвѣто^а, ꙗкѡже бо цвѣты приносѣтъ плодъ, тѣкѡ книги чтѣщимъ ихъ приносѣтъ ползу^а,... и ꙗкѡ шѣ цвѣтовъ соплѣтѣтсѣ вѣнецъ, тѣкѡ шѣ чтѣніѣ книжнаго сѣставляѣтсѣ премърость... etc. (арк. 3 нен.). Або порівняння з тими-таки квітками пісень Тріоди Цвітної: Такѡвѣмъ цвѣты крѣпны и рѡжи, сѣѣ Цвѣтнаѣ Трѣодѣ ѡмаѣ в себѣ и зѡбѣлѣно. Егда бо Лѣзаревѣ шѣ грѣба Воскрѣніе пѣснослѡвить, иѣсть ли се цвѣтѣ? цвѣт воистини^а по четверодѣвномъ тлѣніи, и тлѣнію и всекрѣсию на веси^а востѣюшъ, и Воскрѣніемъ цвѣтѣшъ,... Егда Книга сѣѣ стрѣсти Хрѣтѡви воспѣвѣеть, иѣсть ли се рѡжа? Рѡжа воистини^а, въ тѣрии не тѣчию вѣнцѣ тернѡвагѡ, но и прочѣихъ безчислинныхъ мѣкъ процвѣтшѣ, и своєю Крѡвію ѡчервлѣннаѣ. Егда Трѣодѣ сѣѣ Хрѣтѡво шѣ Грѣба Воскрѣніе торжестве^аными слѣвѣми пѣснѣми, иѣсть ли се крѣпнѣ? крѣпнѣ воистини^а, ꙗко възвѣщѣеть оубѣлѣніе свѣтлости вѣчнѣмъ. (арк. 2 зв. нен.).

²⁾ Пор. А. Н. Пыпинъ и В. Д. Спасовичъ. Исторія славянскихъ литературъ. Изд. 2, перераб. и доп., т. II, Спб., 1881, стор. 515—549: „Періодъ іезуитскій макароническій (1606—1764)“ польської літератури.

³⁾ Першим відомим окремо виданим панегіриком на Україні вважають „Просфоніму“ на честь мітр. Михайла Рогози, що піднесли йому учні Львівської братської школи й надрукувала Львівська братська друкарня 1591 року. Писано цей панегірик почасти церк.-слов'янською, почасти грецькою мовою.

Петро Могила перетворив Київську колегію на латино-польський зразок, з'являються на Україні панегірики, що їх пишуть автори-українці мовою латино-польською¹⁾.

Панегіричне письменство на Україні, його генезу й еволюцію, досі ще сливе не досліджено²⁾. Це яскраве і для свого часу типове літературне явище досі оцінювано більше з боку моралістичного, ніж власне історичного і історично-літературного. Проте, загальний зразок (шаблон), що за ним писано було модні панегірики на Україні XVII в., більше-менше вже з'ясовано³⁾.

За основну і вихідну точку панегірика звичайно було тлумачення герба (клейноду) тієї людини, що на її честь панегірик писано. Вважалося за обов'язкове, щоб автор з одного боку утворив паралелі між елементами герба і як-мога найвіддаленішими історичними й іншими подіями та речами з метою довести „старожитність клейноду“, а з другого боку — щоб він зв'язав гербові емблеми з похвалою цій самій особі⁴⁾. Отже, похвала шляхетській родовитості представників вищої класи (здебільша людей військових і духовних) є, так-би мовити, основний мотив і *raison d'être* цього літе-

¹⁾ Першим окремим панегіриком латино-польською мовою у Київській колегії вважають „Mpetosyne slawy, prac i trudow... Piotra Mohily“...—панегірик, піднесений Петру Могили від студентів Київсько-братської колегії і надрукований у Київсько-печерській друкарні 1633 року.

²⁾ Пор. ак. В. Перетц. Панегірик „Възерункъ цнотъ превел. о. Е. Плетенецкого року 1618“ Київ, 1909, стор. 15 (відбитка з Записок Укр. Наук. Тов. в Київі, кн. VI, 1909 р.).

³⁾ Див., напр., С. Голубевъ. Описание и истолкование дворянскихъ гербовъ южнорусскихъ фамилий въ произведеніяхъ духовныхъ писателей XVII в. — Труды Киевской Дух. Академіи 1872 р., окт., стор. 235—382; В. М. Отроковскій. Тарасій Земка, южнорусскій литер. діятель XVII в. Пгр. 1921. (= Сборникъ отд. рус. яз. и слов. Рос. Ак. Н., т. ХСVI, № 2). Треба проте застерегти, що загальний тип панегіричної літератури на Україні все-ж з'ясовано ще неповно, бо в працях: Голубева, Пекарського, Студинського, Отроковського й інших бралось на увагу або найстаріші панегіричні окремі видання, або принагідні панегіричні вірші на герби при них, здебільшого церковних виданнях. Повної вичерпливої систематики й типології всієї української панегіричної літератури вже тому не могло бути зроблено раніш, що пам'ятки цієї літератури, особливо за доби пізнішої (кінець XVII—XVIII вв.) і особливо мовою латино-польською,—повністю ще досі не виявлено. Ще далеко не до краю з'ясовано затрачені часто унікальні панегіричні видання. З новіших публікацій про них згадаємо, напр., працю Б. Барвінського („Слідами гетьмана Мазепи“.— Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, т. СХХIX 1920 р., стор. 114—118), що торкається маловідомого досі Чернігівського панегірика з самого кінця XVII в. на пошану Мазепи від Чернігівського колегіума. Ще один панегірик описав А. М. Селіщев в його праці: „Слава Б. П. Шерметъ (польскій панегірикъ XVII в.)“. Рус. Библиофилъ, 1915, V, стор. 83—103, — виданий 1635 р., „въ юго-западной Руси“. Оскільки останнє правдиво і оскільки ми непевно гадати можемо з репродукції заголовка, — мабуть теж чи не в Чернігові він друкований. Над маловідомими ще в нас панегіриками Стефана Яворського і панегіриками на честь Мазепи працює С. І. Маслов.

⁴⁾ С. Голубевъ, *op. cit.*, стор. 304—5; 338 і далі; В. М. Отроковскій, *op. cit.*, стор. 32 і далі.

ратурного жанру в XVII в. ¹⁾). Досягали це засобами, що мали в собі виразну позначку схоластичної літератури з її нахилом до символів, алегорій, метафор, рисковитих та несподіваних порівнянь, численних варіацій одного й того-ж самого мотиву, вчених мітологічних та інших екскурсів, то-що.

Порівнюючи до цього звичайного зразка наш панегірик, бачимо, що він, застерігаючи всі зовнішні прикмети й складові частини цього роду літературних творів, себ-то, маючи в початку самий герб, потім епіграми на герб, присвяту й, нарешті, основну частину панегірика, — в цій останній не може назватися зовсім типовим. Річ у тому, що Баранович справжнього й старожитного „клейноду“ не мав, як людина, очевидно, походження невисокого. „Наперсний“ хрест, що його він обрав собі за клейнод (мабуть, коли це стало за тодішньою модою необхідним з одержанням вищого духовного сану) ²⁾, справжнім традиційним клейнодом власне не був ³⁾. От чому наш панегірист з одного боку не мав спромоги скористатися з звичайних літературно-панегіричних трафаретів (польські й українські шляхетські клейноди в різних фаміліях часто повторювалися) ⁴⁾, а з другого боку — не міг і, взагалі, покласти слабенького, не традиційного Барановичевого „клейноду“ в основу цілого панегірика. За таку основу йому лишалося взяти на герб, а ім'я патроне. Це хоча теж траплялося в панегіричній практиці XVII в., але рідко ⁵⁾. За асоціацією імени Барановича й Лазаря євангельського, однойменника Лазаря Барановича, Крщонович, як ми бачили, спиняється

¹⁾ Пор. С. Голубев, *op. cit.*, стор. 307—308; 382.

²⁾ В 1676 р. в своїй книзі *Księga Śmierci*, арк. 4, Л. Баранович писав:

Lat temu dziewiętnaście iák krzyż noszę złoty
Pasterski, a Pasterskiey nie wypełniám spoty.

Таким чином одержання хреста як-раз припадає на 1657 рік, коли Л. Баранович зробився єпископом. Пор. ак. В. Перетц. *Księga Śmierci* архієп. Лазаря Барановича. — Київ. Старина, 1898 р., т. 62, стор. 229.

³⁾ Що й на погляд самих панегіристів „клейнод“ Барановичів не був клейнодом у власному розумінні цього слова, видно хоча-б з віршів, гадаємо, того-ж-самого Крщоновича під дереворитом з образом Барановичевого „герба“-хреста в Тріоді Цвітній Чернігівського друку 1685 року (де Крщонович вмістив і вищеподану передмову Л. Барановичу), на звороті загол. аркуша:

Обыкоша издавна Люде именити,
Различныа печати в' родѣхъ своихъ мѣти.
Кто звѣромъ, кто птѣнцемъ Дом' свой печатлѣть,
Кто мечемъ, кто стрѣлою, кто солнцемъ свѣтлѣть.
А Лазарь Барановичъ сѣмъ славитсѣ словомъ:
Не хвалюсѣ, точию о Крестѣ Христовомъ.

⁴⁾ С. Голубев (*op. cit.*, стор. 295—7) вважає це одною з особливостей „клейнодів“ у польських (і українських) фаміліях.

⁵⁾ В. М. Отроковскій, *op. cit.*, 48.

на мотиві фенікса, що в смерті відроджується для нового життя, і на тлі цього основного мотиву й розробляє панегіричні варіації на похвалу Барановичеві.

Не можна вважати за типову також і порівнюючи (з більшістю інших тогочасних панегіриків) простоту викладу Крщоновичевого панегірика. Це як-раз і розумів, мабуть, наш автор, коли тоном вибачення й застереження зазначав у своїй передмові до читача (арк. 3), що його твір не відзначається ні вченістю, ні особливими прикрасами, а є попросту подячне слово до свого патрона (пор. попереду).

У панегіриках автори їх намагаються звичайно виявити вченість, начитаність. Вона буває двох родів: або з біблійного джерела, або з класичної грецько-римської мітології¹⁾. Наш автор не обминув цієї вимоги панегіричного шаблону. З двох зазначених елементів він оддає перевагу елементові класичному. Автор виявив цим, що з нього був учень Київсько-Могилянської Колегії, як це справді й було, наскільки про те довідуємося з самого панегірика²⁾.

У різних місцях панегірика стрінемо трохи чи не весь грецько-римський „Олімп“. Тут і Юпітер (арк. 9 зв., 15 зв.), і Палада (арк. 10, 21 зв.), і Марс (арк. 17 зв., 20 і инш.), і Сатурн (17 зв.), і Геркулес (арк. 18), і Мінерва (22 зв.), і инші боги. Згадується про гігантів (19), гідр, хімер, Морфея (21 зв.), сирен і сатирів (25), Кастора й Полукса (7), Аргоса (17 зв.), Андромеду, Персея й Прометея (18), про Кастальські музи й Парнаські гори (10) і т. под.

З класичних письменників Крщонович деяких згадує в тексті, грецьких і римських: Плутарха (арк. 7 зв.), Аристофана й Демостена (22 зв.), Аристотеля й Цицерона (16), а деяких (тільки латинських) і цитує: оди Горація („lib: 3. od: 2“) на арк. 4; Енеїду Віргілія („Virg: Aen: 2“) на арк. 15 зв. і трагедії Сенеки („Senec: Trag: 1“) на арк. 19.

Мусимо все-ж зазначити, що класичного елементу Крщонович запроваджує в свій твір не занадто вже багато, чим почасти й виправдує свою власну про свій твір рекомендацію в передмові до читача.

З инших літературних джерел ми помітили згадку про те, як Олександр Македонський замкнув народи в скелях (арк. 22). Це автор міг запозичити хоча-б з епізоду есхатологічних оповідань про нечисті народи Гога й Магога.

¹⁾ Біблійний елемент переважає найбільше в панегіриках найстарішої доби (див. Отроковскій, *op. cit.*, 49), але почасти й у пізніших, напр., в панегірику Я. Галяховського 1728 р. (Ак. А. И. Соболевскій, *Панегирікъ 1728 года.—Чтенія в Ист. Общ. Нестора-лѣт. кн. XI, 1896 р., відділ III, стор. 44*).

²⁾ Після того, як Крщонович розповів у панегірику про Київську Академію з приводу того добра, яке колись зробив для неї Лазар Баранович, він, кінчаючи цю мову, прохоплюється висловом, що й видає його, як колишнього учня Київської Академії:

Żalozne látá! Kt ore wspomínám y,

Gdy takich czasow tamteraz nie mamy (арк. 10 зв.), пор. далі.

Мова нашого панегирика, як показано вище, латинська й польська. Латинська мова Крщоновича не відзначається плавкістю й правильністю з погляду латини класичної, і взагалі далеко поступається перед латинською-ж мовою іншого відомого панегириста кінця XVII і поч. XVIII в. Стефана Яворського. Польська мова Крщоновича теж важкенька й нерівна. Але-ж, треба сказати, що в ній мало модних тоді латинських макаронізмів. У цілому панегирику ми нарахували всього щось із десять таких висловів, як напр. (у мові про фенікса):

A tam zmlodniawszy infantem wylata,
Nic mu smiertelność, nic nie rządz fata (арк. 9 зв.) і т. под.¹⁾

Що-до самого того факту, що український письменник Крщонович пише на честь українського-таки діяча й письменника Барановича мовою латинською й польською, то це не має дивувати з огляду хоча-б на вищезазначений польсько-латинський напрямок освіти в тодішній Україні, в Київській Академії зокрема. В Академії науку писати панегиричні вірші — піїтику викладали мовою виключно латинською, а приклади до неї писали по-латинському й по-польському і тільки з к. XVII ст. і то зрідка по-слов'янському. Той окремий розділ у Київських підручниках поезії, де поруч польського вже вчать і про т. зв. „слов'янський“ вірш (*versus slavonicus*), з'являється вже геть згодом, у перших десятиліттях XVIII в.²⁾

Читачів для такого роду латино-польських творів, як наш панегирик, було чимало, і не тільки на Україні, ба навіть у Москві, що підлягала менш польським впливам. Сам Лазар Баранович зазначав, що в Москві „чтуть книги и истории лаяцкія в сладость“³⁾. Переходячи на Москву підчас міцного українського впливу в другій половині XVII-го віку і в перші десятиліття — XVII-го, подібна література з своїми класичними ремінісценціями і т. п., з'являлася там попередницею т. зв. псевдокласицизму, взагалі, псевдокласичної оди зокрема і підготовляла ґрунт для пізніших німецьких і франц. літерат. впливів.

Коли в половині XVIII в. замість панегириків давнього зразка і на Україні з'явилася нав'язана з Росії псевдокласична ода Ломоносовського типу російською мовою, то вона знайшла собі тут, у тій-же навіть Київській Академії, цілком підготований ґрунт. Загальний тон, фразеологія, мітологічний вчений апарат, денационалізований зміст, денационалізована мова, побутовий і соціальний підклад цього

¹⁾ Про макаронізми в творах укр. письменників і діячів XVII — XVIII вв. див. між иншим, у наших „Замітках до історії укр. письменства XVII — XVIII ст.“. Записки Істор.-філол. Відділу Укр. Ак. Н. кн. IV (1923), стор. 218—219. Окремо: Київ, 1923 р., стор. 8—9.

²⁾ Ак. М. Петров, О словесныхъ наукахъ и литер. занятіяхъ въ Киевской Академіи. Труды Киев. Дух. Академіи, 1866, іюль, стор. 323—7; П. Попов. Замітки до історії укр. письменства XVII — XVIII вв. — Записки Іст.-філ. Відділу УАН, кн. IV, стор. 227; окремої відбитки стор. 17.

³⁾ В. Ейнгорн. Книги Киевской и Львовской печати въ Москвѣ въ третью четверть XVII вѣка. — „Книговѣдѣніе“ за 1894 р., № 9—10, стор. 8.

жанру — все це в новомодних псевдокласичних одах у загальних рисах лишалося те-ж саме, що й у давніх панегіриках. Тільки з кінцем XVIII і з початком XIX в., коли українське письменство міцніше зв'язалося з народнім ґрунтом і з народньою мовою, потроху відходить у забуття панегірична течія, що більше як два століття в ньому панувала.

IV

Панегірик Крщоновича, як джерело для біографії Лазаря Барановича.

У розглянутому творі, що за головну мету свою має похвалити патрона й віддячити йому, елемент літературний, природньо, переважає історичний, елемент панегіричний панує над біографічним. Але й це джерело при певній обережності може дати кілька відомостей для характеристики тієї доби, взагалі, і для біографії Барановича зокрема.

Використати цей панегірик для біографії Лазаря Барановича — справа потрібна, особливо для першого періоду життя й діяльності Барановича від його народження і до одержання в 1657 р. єпископської катедри. Акад. М. Сумцов у своїй монографії про Барановича з жалем одзначає, що тимчасом як для пізнішого періоду (з 1657 р.) є багато різноманітних джерел, період перший — „время темное, крайне скудное документальными памятниками и извѣстиями о Барановичѣ“¹⁾. „Перша половина його життя оповита заслоною“ повторює новіший дослідник історії українського письменства М. Возняк²⁾. Таким чином для першого періоду життя Барановичевого кожна риса, кожна дрібниця, хоча-б і не зовсім певна, може стати в пригоді за мало не повним браком інших відомостей.

Ще й раніше біографи Барановича догадувалися, що Баранович походження був простого. Страдомського наводив на це (хоча й нерішуче) нетрадиційний характер герба Барановичевого³⁾. Ак. Сумцов висловив припущення, що як-би Баранович був родом не з міщанської, селянської або дрібної панської родини, що як-би він міг зазначити в своїй фамілії хоча-б одну вельможну особу, панегіристи запобігливо підхопили-б це й провістили-б про такий факт у віршах і прозі „на всю православную Росію“⁴⁾.

¹⁾ Н. О. Сумцовъ. Къ исторіи южнорусской литературы семнадцатаго столѣтія. Выпускъ І. Лазарь Барановичъ. Харьковъ, 1885, стор. 6.

²⁾ Михайло Возняк. Історія укр. літератури, т. II. Віки XVI — XVIII. У Львові, 1921 р., стор. 312.

³⁾ А. Страдомскій. Лазарь Барановичъ. Журн. Мин. Нар. Просв., 1852, июль-отд. V, стор. 8.

⁴⁾ Н. О. Сумцовъ, *op. cit.*, стор. 5. Цікаво, що на тій-же підставі повного замовчування про Барановичеве походження в панегіриках проф. І. О. Шляпкін уважав за можливе зробити навіть той висновок, що Баранович „былъ рожденъ внѣ брака“ (літогр. курс: „Исторія литературы юго-западной Руси XVI — XVII вв. Лекції, читання въ 1908—1909 гг. стор. 356).

Мал. 5. Заставка на стор. 25 панегірика.

Що-до нашого панегіриста, то він справді не тільки не висовує наперед Барановичевої вельможности й родовитости (що йому-б випадало за його завданням), а навпаки натякає, хоча й не прямо, хоча й у делікатних і фігуральних висловах, на неблизку обставину, що в ній народився Баранович.

Початок життя Лазаревого автор прирівнює до перебування зерна в землі і Лазаря євангельського в гробі:

Teraz, gdy ludzie na wiosnie w robocie,
 Taż śmierć ku owey wziawszy się ochocie,
 Szczepę Lazárza w ziemię przyszczypita:
 Lecz trudno wyschłey, czym by go wilżyła (арк. 5 зв.).

.....
 Tak to pokora zawszegdy spzawule,
 Że zdoły ná Thron swie (...) promowuie¹⁾,
 I ziarnko, ile w ziemię się nachyli,
 Z pożytkiem wstaie, nigdy nie omyli.

W tákiej się trzymał Lazarz pokorności,
 Że aż zwiázano, toż wzięto w godności,
 Krył się od swiata aż y w sámym grobie,
 Lecz (...) miłość Boska znaszła sobie.

¹⁾ У дужках тут і далі зазначаємо місця попсовані в оригіналі.

.....
 Żąd wypłynęło ná twe martwe ciało,
 Żywota źródło, a wnet że powstało,
 Szczęście takowe rzádkiemu nadasię,
 Żeby z Lazárzem z grobu wstawał zásię (арк. 6).

Все це читаємо в розділі першому, присвяченому початкові Лазаревого життя. Але до подібних натяків автор повертається також і в третьому розділі, присвяченому першим крокам Лазаревої кар'єри:

Toć to iest náuka prawa,
 Wiedzieć iáko kwitnie slawa,
 Iák ludzie śmierci nie znáją,
 Y po śmierci wiecznie trwają,
 Nie przez bogate kleynoty,
 Ani pozwierzchowne cnoty,
 Nie to złoto, co się świeci,
 Co go zwierzchu splendor nieći,...
 .....
 Mądrość nad gwiazdy panuie,
 Wszystek świat iey weneruie,
 Wszystek świat iey iest rodzina,
 Szczęśliwa każda godzina (арк. 13—13 зв.).

Перше світське ім'я Лазаря, що їм він звався перед тим, як піти в ченці, досі не було відоме. З панегірика дізнаємося (як це видно з нижченаведеної цитати), що Лазаря спочатку звали Лукою:

In. Dei corde nisus est suum inscribi nomen,...
 .....
 Lucam inscripsit;
 Nec haud nomine triumphat,
 Lazarus amicus Dei exultavit.
 Ipsissimus Phoenix de saeculi cineribus euolavit Lazarus
 Sub angelico vexillo triumphos erigit,
 Et orthodoxam ecclesiam spei iam flore decerpto
 fructu alit.
 O expectatam illam lucem!
 Quae te Lucam luci exhibuit.
 O expectatissimam!
 Quae te Lazarum renatum Phoenicem religioni praestitit... (арк. 16).

Розглянутий панегірик доповнює наші відомості і про шкільні роки Барановичеві¹⁾.

Досі з передмови Галятовського до його твору: *Stary Kosciół Zachodni* (Новгород-Сіверський, 1678 р., арк. 2 зв. нен.) відомо було,

¹⁾ Питання про те, де здобув свою освіту Баранович, дуже важливе, бо-ж він і собі був шкільний наставник і потім впливовий керівник, „меценат“ цілого покоління видатних культурних українських сил. З цього боку освітити інтелектуальну, так-би мовити, генеалогію Барановича це значило-б пролити деяке світло на генезу й шляхи тих впливів, що через учнів і молодших співробітників Барановича: І. Галятовського, А. Радивилівського, С. Полоцького, Дмитра Ростовського й багатьох інших розлилися по широким верствах і землях, і не тільки українських: російських і почасти півд.-слов'янських.

що Баранович учивсь „po różnych Akademiach y Collegiach, to w Wilni, to w Kijowie, to w Kaliszu“. Цю важливу, хоча в працях про Барановича ще не використану належним чином звітку наш пам'ятник стверджує. З панегірика довідуємося, що Баранович здобув освіту в Вильні, в цих, на вираз авторів, „Атенах славних Княжества Литовського“, в тамошній (єзуїтській) Академії ¹⁾ та в Калішу.

З огляду на вартість цього місця подаємо його повніше:

Bys̄ lata mlode prowadził w stałości,
 Gorliweś one poświęcił mądrości;
 Gdzie tak sprawujesz Pallady posługi,
 Że zayrzeć musiał iey Atleta drugi.
 Atheny sławne Xięstwa Litewskiego
 Napatrzały się dowcipu twoiego,
 Y Kalisz twoiey dziwił się mądrości,
 Kiedys̄ przenikał skryte głębokości.
 Tam ci y Pallas (w) wspaniałey Koronie,
 Niezwiadłym wieńcem przyodziała skronie,
 Ieszczeć nie termin takiej szlachetności,
 Postąpisz dalej, w cnoty stateczności.
 Kto odpoczynek sobie smakuie
 Z pracą y cnota rada wstępuje.
 Więc że cie cnota sobie poświęciła,
 Ieszczeć w tych pracach niezgrzybiąta siła.
 Młokoskie lata więcey onerujesz,
 W zakonne czyny chętnie podpisujesz
 A coż? czy siebie odważyłeś?
 Gdy takie dzieło święte uczyniłeś.
 Dobrym takiego zową nie do rzeczy,
 Kto tylko swoje dobro ma napieczy,
 Ale wiedziałeś że praca a cnota,
 Do wieczney sławy chodzą w iedne wrota:
 Nic sobie tylko dobrym być życzyłeś,
 Iak wiele ludzi! mądrych uczyniłeś.
 Powiedźcież same muzy tu Kasztalskie,
 Iak zakwitnely wnet gory Parnaskie,
 Gdy Baranowicz, Apollo wspaniały,
 Szedł w Mohileński Parnas pełen chwały,
 Kędy chwalebnie moderując Lutnię,
 Na oratorskie Lycaum szedł chutnie.
 A tak w nim urząd Minerwy sprawuie,
 Że stąd y dzisiaj wieczną chwałę czuie.

¹⁾ Цікаво, що й згодом, протягом трохи чи не всього свого життя Л. Баранович підтримував культурний зв'язок з Вильною. Відтіля він перетягає до себе відомого вже нам гравера І. Щирського. З Вильні-ж, з гуртка уніятського мітрополіта Кипріяна Жоховського, теж „мецената“, культурну ролю якого належить іще висвітлити, переходить до Чернігова і потім до Москви другий прекрасний гравер Л. Тарасевич. До Вильні з Новгород-Сіверського іде вчитися друкарства і, мабуть, ритовництва Семен Ялинський. З Вильні-ж запрохує Баранович замість нещасливого Ялинського іншого друкаря й гісара Лукаша. Через посередництво Вильні Баранович перейняв до Чернігова вищезгаданого західного вченого богослова й одночасно інженера Адама Зернікава. На цей факт культурного зв'язку з Вильною Чернігова й зокрема Л. Барановича належить ще звернути увагу дослідникам.

Gdzie u chorągiew zgromadzoney młodzi,
 Pod Regimentem swym chwalebnie wodzi.
 I całość oney w swych rękach piastuje,
 Na ich powszechnie dobro pilnie czuie (арк. 10 — 10 зв.).

Галятовський поміж Вильною й Калішем уставляє ще Київ, але ми в панегірику не помітили вказівки, щоб Баранович учивсь, а не тільки вчив у Київській Колегії. До Київського академічного „Парнасу“, каже панегірик, Баранович вступив вже як „Apollo wspaniały“, який, настроюючи свою хвалебну лютню, охоче йшов на „ораторський ліцеум“. Тут, очевидно, натяк на те, що Баранович викладав у Київській Колегії „науки wyzwolone“ і брав участь в ораторіях, як про це свідчить і Галятовський (там-таки, арк. 2 зв.).

Панегірик звертає увагу на участь Барановича в керуванні шкільними організаціями в Київській Колегії, мабуть, школярськими братствами (sodalitates) на зразок тих, що були в колегіях єзуїтських.

Подамо аналогічне місце і в латинській версії, щоб дати спрому біографам Барановича повністю і в ширшому контексті його скористати і певніше його тлумачити:

Serenasti, Illustrissime ac Reverendissime Lazare,
 Natalem tuum,
 Et Universo laetabundum exhibuisti:
 Dedisti lucem diei, spectatissime terrarum Phaebus,
 Accendisti tuo felici ortu Polos,
 Et gloriosissimo vitae cursu
 Ipsissimum,
 Vectus Divini amoris alis,
 Gloriae attigisti meridiem.
 Gradus tibi primus, Academiae Vilmensis
 Alma Universitas,
 Ubi
 Ita tenerum fixisti pedem;
 Ut
 Nec tantillum extra tramitem exerrares;
 Libentissimus Palladis ergastulus,
 Rutilantissima suae aetatis aurora,
 Gloriosissimum solem temet ipsum praesagiens
 Illuxisti.
 Laboris exercitationi,
 praeceptorum moderationi,
 Iuventutis modestiae
 Viridem procul labe aetatem
 Strictissime addixisti;
 Cum impotenti caeterorum aemulatione
 humaniores emensus
 Literas,
 Pro suprema laurea candidatam mentem erexisti:
 Ortus tandem pro celsiori Minervae passu
 Maturioris sol serenitatis
 In Academia Calissensi,
 Et Nobili radians Genio et ingenio,
 Spectandum te exhibuisti universis;

Tenuisti non semel, per Lycaei Pulpita,
 Velut triumphantibus locutus rostris,
 Attonitum sapientiae senatum.
 Tantus Minervae orator!
 Certissima Tullii de cunctorum mentibus infixisti
 Dogmata.
 At ubi imbutae stagyritaea seueritate Palladis
 Supremum conscendisti Promontorium,
 Iustissimum Catholicae fidei lumen,
 Immobile sanctae Ecclesiae columen,
 Audivisti gloriose,
 Sagacissimo mentis acumine,
 Suavissimo facundiae flumine,
 Plus quam Gordios replicasti nodos.
 Habet itaque; quod invidet nobis Lithuania,
 Habet, cur decus suum in Rossiam
 Te transgressum doleat;
 Et nisi te haberemus,
 Nos inuideremus, etc. (арк. 11 – 12).

Цікаву вказівку подає нам далі панегірик про те, що Баранович, певне, в інтересах науки деякий час перебував в уніятстві, в уніятському базилянському ордені. Досі це не було відомо, якщо, розуміється, не рахувати, що М. Wiszniewski в своїй *Historyi literatury polskiej*¹⁾ без підстав зазначав, що Лазар Баранович ніби походив від батьків-уніятів. Ак. М. Сумцов схилявся вбачати тут навіть „сплетню“²⁾.

Панегірик Крщоновича висловлюється про уніятство Барановича так:

Nec id nobis cauillationis audiemus,
 Ut te, serenissimum solem sub Angelicas Basilianae
 Religionis umbras occidere gaudeamus.
 Sol occidit, ut oriatur,
 Neque nubibus opacatur,
 Sed sereneiores gratioresue
 Post, fundit radios:
 Nequit enim innata celari virtus,
 Quamuis per ardua tendit,
 Occupat tamen quidquid intendit,
 Nec etiam sol in meridie oritur
 Sed in matutino,
 Non prius lucet,
 Sed prius sudore roris spargitur (арк. 12—12 зв.).

Отже автор, не заперечуючи цю чутку, виправдує цей компромітаційний в очах православних сучасників крок Барановича аналогією останнього з сонцем: сонце заходить, щоб знову зійти, закривається хмарами, але на те тільки, щоб потім ще яскравіше з-за них

¹⁾ М. Wiszniewski. *Historya literatury polskiej*, t. VIII. W Krakowie, 1851, стор. 384.

²⁾ Сумцов. *Op. cit.*, 4.

зближати. З Барановича було тоді, каже панегірист, не полудневе сонце, а вранішнє, що перед тим, як зійде в повному своєму блиску, мусить попередитися „потом роси“ (sudore rosis) — натяк, мабуть, на те, що перебував Баранович в уніятстві, бажаючи доступитися до науки по католицьких академіях.

Кажучи за вчительство Барановичеве в Київській Колегії (після мови про уніятство, про прийняття чернецтва та зміну ймення), латинська версія в низці епітетів (Novus Apollo etc.), хоче, мабуть, зазначити ті стадії, які пройшов чернець Баранович у Колегії, як учитель пітики, реторики, філософії й нарешті ректор:

Nouus Apollo,
 Nouus Cicero,
 Nouus Aristoteles,
 Sapientum Octauus,
 In Collegio Mohileano prius illuxisti,
 Et ita illuxisti,
 Ut etiam nunc per uniuersum desideratissimos Tui Geni
 Funderes radios.
 Dignus Cedro,
 Dignus Obelisco,
 Dignus Archiuo clypeo;
 Aeternum tibi Palladiae iuuentutis ac senatus corona
 Vigilantissimis tui Re ctorátus mu(...)a curis
 Adorem dicat et dicabit... etc. (арк. 16).

Коли далі мова заходить про „південь“ (meridies) життя й діяльності Барановича, Крщонович виказує розуміння ролі його, як посередника кривавих сутичок між протилежними інтересами з одного боку російськими й українськими, а з другого боку демократичними й шляхетськими. Для автора Баранович це—другий Ной, що захищає від „кривавого потопу“, „Religiosissimus Heros“ (арк. 19 зв.), що перед ним утихомирюється і Mars Roxolanus (арк. 20) і „choragwie buntowne“ Бельони, (арк. 17 зв.):

Kto we krwi pokoju Oyczyznie daruie,
 Pewnie Oyczyzna ze lzami przymuie.
 Ty y Oyczyznie y Cerkwie strapioneu,
 Bez krwi przynosisz pokoju ulubioneu i t. d.
 (арк. 22).

Крщонович звернув увагу також і на літературну діяльність Барановича. Тепло описує він, як самовидець („ia przy ciułości Pasterzá tu stolę“ арк. 22 зв.), цілонічну кабінетну працю Барановича:

Nocne księżyce gdy niebo toczyły,
 A zorze ranne słońce podnosiły,
 Święte twe żądze tu Bogiem się karmią,
 Tu mądrą pracą sen vpárty łamią.

Komu w honorze spotá pokoy niešie,
Twa nie folguie tobie w kaźdym czesie (арк. 18)¹).

Автор згадує й про літературні твори Барановича. Збірник віршів Барановича: *Lutnia Apollinowa* (Київ, 1671 р.) це — зразок, що за ним він хоче йти. Не Музу прохає він подати йому тон і такт, а Барановичевого Аполлона:

Lecz twoy Apollo niech mi tákt podae (арк. 6 зв.).

Про збірники промов Барановича „Мечъ духовный“ (Київ, 1666 р.), „Трубы“ (Київ, 1674 р.) та полемічний трактат його проти католиків і уніятів: *Nowa miara starey wiary* (Новг.-Сівер., 167...) Крщонович висловлюється так:

Miecz własną ręką święty wyostrzyłeś,
Do boku Cerkwie wiecznie przyłożyłeś
I nad Satyry, ktorych powiadają,
Ze aż y dotąd smiałości nie mają,
Tych Alexander ząpędziwszy w skáty,
Trąby przyprawił, aby wiecznie brzmiały.
Ták ty od Cerkwie sekty ząpędziłeś,
I przy-niey trąby wálne wystáwiłeś,
A miarą one odmierzyles taką:
Ze kiedy ząbrzmią już nie ládaláko,
Adwersársz smieie: pewnego ogłuszą
I marmurowe argumenta skruszą (арк. 22)²).

У кількох місцях автор вказує ще й на ту заслугу Барановича, що він збудував наново або реставрував кілька церков і монастирів у Чернігівському краю:

I na Ołtarze pilnym okiem czuiesz,
Iedne budujesz, drugie poprawujesz.
W Rossiy cerkwi w popiół obalone,
Przez kilka set lät Batiem zburzone (арк. 22 зв.; пор. арк. 20 зв.).

Згадаємо, що про це раніш говорив і инший Чернігівський свідок будівничої діяльності Барановича І. Галятовський у передмові до свого твору „*Stary Kosciól Zachodni*“ (Новг.-Сівер., 1678 р., арк. 3 нен.). Галятовський зазначив, що саме будував і реставрував Баранович: збудував церкву Спаса в Новгороді-Сіверському, підняв з руїн церкву Бориса й Гліба в Чернігові і в 1678 році почав будувати Троїцький монастир на горах Болдинських.

У панегірику є низка цікавих подробиць, що могли-б оживити у нашому уявленні постать Барановича, напр., про те, що він бадьоро

¹) Пор. подібне инше місце на арк. 22 зв. В 1684 р., між иншим, сам Лазар Баранович писав до Варлаама Ясинського: „съ удовольствиемъ готовъ поручить тебѣ выработанныя по ночамъ произведения мои“. Письма преосв. Лазаря Барановича. Изд. 2. Черниговъ, 1865 р., стор. 225.

²) Пор. і латинську версію цього місця на арк. 24 з приміткою на березі, що мова тут про те, що Баранович „*Trąby, Miecz duchowny i innich wiele ksiąg napisal*“.

ще був тоді виглядав (арк. 9 зв. bis), про легку доступність для всіх його „порогу“ (арк. 26 зв.) і т. под.

Кілька й інших цікавих місць може дати цей Чернігівський пам'ятник. Але в наше завдання входить не так вичерпати повно все те, що може дати він різним спеціалістам з різних поглядів, як зробити його загальну характеристику, звернувши на нього увагу дослідників: бібліографів, бібліологів, істориків мистецтва й літератури, а також істориків української культури, зокрема на Україні Лівобережній.

